

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувачка кафедри
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«22» квітня 2026

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ГРОМАДЯНАМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Кваліфікаційна робота бакалавра

Виконавець: здобувачка першого
рівня вищої освіти, групи 405СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма:
Соціальна робота та соціальна
педагогіка
Ольга КОЗЛОВА

Науковий керівник:
ст. виклад. Наталія МАЦЕЙКО

Рецензент:
к. пед. н., доц. Анастасія ПОПОВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	6
1.1. Поняття та правовий статус внутрішньо переміщених осіб	6
1.2. Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб ..	12
1.3. Сутність та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.....	18
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	27
2.1. Діагностика потреб внутрішньо переміщених осіб.....	27
2.2. Розробка моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.....	41
Висновки до другого розділу	48
ВИСНОВКИ.....	50
ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Проблема внутрішнього переміщення населення в Україні набула значного поширення в умовах збройного конфлікту та соціально-політичної нестабільності, що спричинило суттєві трансформації у соціальній структурі суспільства. Значна кількість громадян була змушена залишити місця свого постійного проживання, що призвело до виникнення комплексу гострих соціальних, економічних і психологічних проблем. Втрата житла, роботи, звичних соціальних зв'язків, обмежений доступ до медичних, освітніх та соціальних послуг негативно впливають на рівень життя внутрішньо переміщених осіб та ускладнюють процес їхньої адаптації в нових умовах.

Особливої уваги потребують соціально-психологічні аспекти життєдіяльності цієї категорії населення. Внутрішньо переміщені особи часто переживають стрес, тривожність, емоційне виснаження, що зумовлено як вимушеним переселенням, так і невизначеністю майбутнього. У зв'язку з цим важливого значення набуває організація ефективної соціальної роботи, спрямованої на підтримку, реабілітацію та інтеграцію таких осіб у приймаючі громади.

Проблематика внутрішнього переміщення населення та соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами ґрунтовно висвітлена у працях вітчизняних учених. Соціально-економічні та демографічні аспекти вимушеного переміщення досліджували Е. Лібанова, О. Новіков, І. Прибиткова та ін.; питання державної соціальної політики, соціального захисту та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб розглядалися у працях Л. Денисенко, О. Палій, Л. Черенько та ін.; соціально-психологічні аспекти адаптації, інтеграції та подолання наслідків травматичного досвіду внутрішньо переміщених осіб досліджували О. Кокун, С. Максименко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.; окремі аспекти організації соціальної роботи, зокрема форми, методи та технології надання соціальних послуг вразливим

категоріям населення, висвітлено у працях О. Безпалько, В. Бондар, І. Зверева, А. Капська та ін.

У забезпеченні потреб внутрішньо переміщених осіб ключову роль відіграє система соціальної роботи, однак її функціонування супроводжується рядом труднощів. Серед них – недостатня координація між державними та недержавними інституціями, обмеженість матеріальних і кадрових ресурсів, а також потреба в удосконаленні форм і методів надання соціальних послуг. В умовах динамічних суспільних змін особливої ваги набуває впровадження інноваційних підходів та технологій соціальної роботи.

Дослідження особливостей соціальної роботи з громадянами з числа внутрішньо переміщених осіб є важливим напрямом наукового пошуку, що спрямований на підвищення ефективності соціальної підтримки, забезпечення належного рівня їх соціального захисту та сприяння успішній інтеграції у нове соціальне середовище.

Об’єкт дослідження: процес соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження: зміст, форми, методи та особливості організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами з урахуванням їх соціально-психологічних потреб.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розробити модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами на основі аналізу їхніх потреб та соціально-психологічних особливостей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття та правовий статус внутрішньо переміщених осіб.
2. Охарактеризувати соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб.
3. Здійснити діагностику потреб внутрішньо переміщених осіб.
4. Розробити модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з метою розкриття теоретичних засад проблеми); *емпіричні* (анкетування, опитування, бесіда); *методи обробки даних* (кількісний та якісний аналіз отриманих результатів); *проєктувальний метод*.

Структура дослідження: робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 59 сторінок, із них основного тексту – 51.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Поняття та правовий статус внутрішньо переміщених осіб

Сутність поняття «внутрішньо переміщена особа» посідає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях у сфері соціальної роботи, соціології, права та державного управління. В умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні, зумовлених збройним конфліктом та іншими кризовими явищами, це поняття набуває особливої значущості, оскільки відображає складні соціальні процеси, пов'язані з вимушеним переміщенням населення в межах держави.

У загальному розумінні внутрішньо переміщені особи – це громадяни, які були змушені залишити своє постійне місце проживання внаслідок обставин, що загрожують їхньому життю, безпеці або добробуту, проте не перетнули державного кордону. Ключовими характеристиками цього явища є вимушений характер переміщення, його внутрішній (національний) масштаб та збереження правового зв'язку особи з державою.

У вітчизняній науковій думці існують різні підходи до трактування поняття внутрішньо переміщених осіб. Так, Н. Блюк визначає внутрішньо переміщених осіб як специфічну соціально-демографічну групу населення, яка формується внаслідок вимушеної міграції в межах країни та характеризується підвищеним рівнем соціально-економічної вразливості. Дослідниця наголошує, що такі особи потребують особливих механізмів державної підтримки, оскільки їхній соціальний статус суттєво змінюється внаслідок втрати звичних умов життя [1].

З позицій соціологічного підходу І. Грицай розглядає внутрішньо переміщених осіб як соціальну групу, що перебуває у стані вимушеної адаптації до нових умов життєдіяльності. Вона акцентує увагу на процесах соціальної дезінтеграції, втраті соціальних зв'язків та труднощах інтеграції у

приймаючі громади, що визначає специфіку їхнього соціального становища [5, с. 128].

У межах соціальної роботи поняття внутрішньо переміщеної особи розглядається крізь призму потреби у комплексній допомозі та підтримці. Зокрема, Н. Ісаєва визначає внутрішньо переміщених осіб як категорію клієнтів соціальної роботи, які потребують системного соціального супроводу, спрямованого на подолання наслідків кризової ситуації, відновлення соціальних функцій та інтеграцію у нове середовище. У її працях підкреслюється необхідність урахування індивідуальних потреб внутрішньо переміщених осіб та застосування міждисциплінарного підходу до їх підтримки [10].

Значний внесок у розуміння сутності цього поняття зробив М. Малиха, який розглядає внутрішньо переміщених осіб як соціально вразливу категорію населення, що опинилася у складних життєвих обставинах. Він акцентує увагу на необхідності соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на відновлення соціальної активності, формування адаптаційних ресурсів та забезпечення умов для самореалізації особистості [17, с. 8].

У правовому контексті М. Менджула та Ю. Паніна підкреслюють, що внутрішньо переміщені особи – це громадяни, які, незважаючи на зміну місця проживання, зберігають усі конституційні права та свободи, однак потребують додаткових гарантій їх реалізації з боку держави. Дослідниці звертає увагу на те, що правовий статус внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер і включає як загальні права громадян, так і спеціальні соціальні гарантії [18, с. 295].

Аналіз наукових підходів українських дослідників дає підстави стверджувати, що поняття «внутрішньо переміщена особа» є багатовимірним і охоплює правові, соціальні, економічні та психологічні аспекти. Воно відображає не лише факт переміщення, але й складний процес адаптації особистості до нових умов життя, що супроводжується виникненням численних проблем та потреб. Внутрішньо переміщені особи виступають

особливою соціальною групою, яка потребує комплексного підходу з боку системи соціальної роботи, що передбачає поєднання правового захисту, соціальної підтримки та психологічної допомоги.

Важливим аспектом розуміння сутності внутрішньо переміщених осіб є аналіз міжнародно-правових засад їх захисту, які формують базові стандарти забезпечення прав і свобод цієї категорії населення. На відміну від біженців, статус яких чітко регламентований міжнародним правом, внутрішньо переміщені особи не підпадають під дію окремої універсальної міжнародної конвенції. Водночас їхній захист забезпечується через систему міжнародних норм у сфері прав людини, міжнародного гуманітарного права та спеціалізованих документів рекомендаційного характеру.

Ключовим міжнародним документом, що визначає підходи до захисту внутрішньо переміщених осіб, є Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, ухвалені у 1998 році. Цей документ не має юридично обов'язкової сили, проте є загальновизнаним стандартом, що узагальнює норми міжнародного права, які застосовуються до внутрішньо переміщених осіб. У Керівних принципах визначено основні права внутрішньо переміщених осіб, зокрема право на захист від примусового переміщення, право на безпечні умови проживання, доступ до гуманітарної допомоги, медичних послуг, освіти, а також право на повернення до місця постійного проживання або інтеграцію в нові громади [12].

Міжнародно-правові засади захисту внутрішньо переміщених осіб також ґрунтуються на нормах міжнародного права прав людини, які закріплені у таких документах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [20] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [21]. Ці акти гарантують базові права кожної людини незалежно від її статусу, включаючи право на життя, гідність, свободу пересування, працю, соціальний захист та належний рівень життя. Внутрішньо переміщені особи, залишаючись громадянами своєї держави, мають повне право користуватися цими гарантіями.

Окреме значення має міжнародне гуманітарне право, яке застосовується у випадках збройних конфліктів. Зокрема, Женевські конвенції та додаткові протоколи до них [7] містять положення щодо захисту цивільного населення, включаючи осіб, які зазнали переміщення. Вони забороняють примусове переміщення, за винятком випадків, коли це необхідно для забезпечення безпеки цивільних або з військових міркувань, а також зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати належні умови для життя переміщених осіб.

Важливу роль у забезпеченні захисту внутрішньо переміщених осіб відіграють міжнародні організації, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, ЮНІСЕФ та інші. Вони здійснюють гуманітарну допомогу, сприяють розробці національних політик, надають експертну та фінансову підтримку державам, що стикаються з проблемою внутрішнього переміщення.

Міжнародно-правові засади захисту внутрішньо переміщених осіб мають комплексний характер і базуються на поєднанні норм різних галузей міжнародного права. Вони визначають основні стандарти поведінки з внутрішньо переміщеними особами, спрямовані на забезпечення їхніх прав, свобод і гідності. Водночас ефективність реалізації цих норм значною мірою залежить від здатності держав імплементувати їх у національне законодавство та забезпечити належну практику соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Важливою складовою системи захисту внутрішньо переміщених осіб є нормативно-правове забезпечення їхнього статусу на національному рівні. В Україні формування відповідної законодавчої бази розпочалося у зв'язку з подіями 2014 року, коли проблема внутрішнього переміщення набула масового характеру. З того часу було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання правового статусу внутрішньо переміщеної особи, забезпечення їхніх прав і свобод, а також створення механізмів соціального захисту.

Базовим нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [28]. У цьому законі внутрішньо переміщена особа визначається як громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка законно перебуває на території України та має право на постійне проживання, але була змушена залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових проявів насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру.

Закон закріплює основні права внутрішньо переміщених осіб, серед яких право на належні умови проживання, працю, освіту, медичне обслуговування, соціальне забезпечення, а також право на отримання інформації щодо можливостей повернення до попереднього місця проживання або інтеграції у нові громади. Водночас він передбачає обов'язки внутрішньо переміщених осіб, зокрема необхідність дотримання законодавства України, повідомлення про зміну місця проживання та проходження відповідних процедур реєстрації.

Однією з ключових умов реалізації прав внутрішньо переміщених осіб є процедура взяття на облік, яка здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» [29]. Отримання довідки внутрішньо переміщеної особи є підставою для користування державними гарантіями, зокрема соціальними виплатами та іншими видами допомоги. Водночас на практиці саме процедура реєстрації часто супроводжується певними труднощами, що пов'язано з бюрократичними бар'єрами та необхідністю підтвердження факту переміщення.

Важливим елементом нормативно-правового забезпечення є система соціальних виплат та допомог для внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України регламентується порядок надання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, включаючи оплату житлово-комунальних послуг. Крім того, передбачено механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб у сфері

працевлаштування, зокрема через державні програми сприяння зайнятості та перекваліфікації.

Окрему увагу в законодавстві приділено питанням забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на житло. В Україні реалізуються державні та місцеві програми забезпечення тимчасовим житлом, а також механізми компенсації за зруйноване або пошкоджене житло. Проте ці заходи не завжди повною мірою задовольняють потреби внутрішньо переміщених осіб, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення житлової політики.

У сфері освіти держава гарантує внутрішньо переміщеним особам право на доступ до освітніх послуг на рівних умовах з іншими громадянами. Зокрема, передбачено спрощені процедури вступу до закладів освіти, можливість продовження навчання незалежно від місця реєстрації, а також надання соціальних стипендій. У медичній сфері внутрішньо переміщені особи мають право на отримання безоплатної медичної допомоги відповідно до чинного законодавства.

Важливу роль у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб відіграють також підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують механізми реалізації законодавчих положень. Серед них – численні постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та відомств, що регулюють питання соціального захисту, реєстрації, надання допомоги та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади [26].

Водночас, незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази, у практиці її реалізації існує низка проблем. До них належать складність адміністративних процедур, недостатня узгодженість між різними нормативними актами, обмеженість фінансових ресурсів, а також нерівномірність доступу до соціальних послуг у різних регіонах. Крім того, часті зміни законодавства створюють додаткові труднощі як для самих внутрішньо переміщених осіб, так і для фахівців соціальної сфери.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні є важливою складовою системи їх соціального

захисту, що включає комплекс законів і підзаконних актів, спрямованих на гарантування прав і свобод цієї категорії населення. Разом із тим, подальше вдосконалення законодавства та підвищення ефективності його реалізації залишаються актуальними завданнями державної політики у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Отже, поняття внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер і поєднує правові, соціально-економічні та психологічні аспекти, що зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до його вивчення. Проаналізовано міжнародно-правові засади захисту внутрішньо переміщених осіб, які визначають базові стандарти забезпечення їхніх прав і свобод, а також окреслюють відповідальність держави за їх дотримання. З'ясовано, що в Україні сформовано відповідну нормативно-правову базу, яка регламентує правовий статус внутрішньо переміщених осіб, визначає їхні права, гарантії та механізми соціального захисту. Водночас виявлено низку проблем у реалізації законодавчих положень, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення системи правового забезпечення та підвищення ефективності соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

1.2. Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб

Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб є важливим аспектом наукового аналізу, оскільки саме вони визначають характер адаптації цієї категорії населення до нових умов життєдіяльності. Вимушене переміщення супроводжується не лише зміною місця проживання, але й порушенням звичних соціальних зв'язків, втратою стабільності, почуття безпеки та впевненості у майбутньому. Це зумовлює виникнення комплексу соціальних і психологічних проблем, які потребують своєчасного виявлення та подолання.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з труднощами інтеграції у приймаючі громади, обмеженим доступом до ресурсів та необхідністю пристосування до нових соціально-економічних умов. У психологічному вимірі це проявляється у підвищеному рівні стресу, тривожності, емоційної напруги та інших негативних станів.

Внутрішньо переміщені особи не є однорідною групою, а охоплюють різні категорії населення за віком, статтю, рівнем освіти, професійною належністю та соціальним статусом. Серед внутрішньо переміщених осіб значну частку становлять жінки з дітьми, особи похилого віку, а також люди працездатного віку, які втратили роботу або змушені змінювати сферу діяльності.

Особливістю соціального статусу внутрішньо переміщених осіб є його нестабільність і трансформаційний характер. Унаслідок вимушеного переміщення більшість із них зазнає зниження рівня життя, втрати матеріальних ресурсів, житла та соціального капіталу. Це призводить до тимчасової або тривалої соціальної дезадаптації, що проявляється у складнощах із працевлаштуванням, обмеженому доступі до соціальних послуг та залежності від державної допомоги.

Важливою характеристикою соціального портрета внутрішньо переміщених осіб є наявність вразливих груп, які потребують особливої уваги з боку соціальних служб. До них належать діти, які пережили травматичні події та потребують психологічної підтримки; особи похилого віку, які мають обмежені адаптаційні ресурси; люди з інвалідністю, для яких переміщення супроводжується додатковими труднощами; а також жінки, особливо самотні матері, які несуть підвищене соціальне навантаження [3].

Разом із тим, внутрішньо переміщені особи володіють певним потенціалом до відновлення та інтеграції. Наявність освіти, професійних навичок, соціального досвіду та здатності до адаптації сприяє поступовому включенню у нове соціальне середовище.

Основні соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб мають комплексний характер і охоплюють різні сфери життєдіяльності, що зумовлено вимушеним характером їх переміщення та втратою звичних умов існування. Однією з найгостріших проблем є втрата житла та матеріальних ресурсів. Більшість внутрішньо переміщених осіб змушені залишати свої домівки без можливості повернення або відновлення майна, що призводить до житлової нестабільності та залежності від тимчасового розміщення або державної допомоги.

Суттєві труднощі виникають і у сфері працевлаштування. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з проблемами пошуку роботи через невідповідність кваліфікації потребам місцевого ринку праці, відсутність документів або дискримінаційні установки з боку роботодавців. Це, у свою чергу, спричиняє зниження рівня доходів, економічну залежність і ризик бідності.

Важливою проблемою є обмежений доступ до соціальних послуг, зокрема медичного обслуговування, освіти та соціального забезпечення. Хоча законодавчо такі права гарантовані, на практиці внутрішньо переміщені особи можуть стикатися з бюрократичними перешкодами, недостатньою поінформованістю або перевантаженістю соціальних служб.

Окремо слід відзначити порушення соціальних зв'язків, що є наслідком вимушеного переселення. Втрата звичного соціального оточення, розрив родинних і професійних контактів негативно впливають на процес соціальної адаптації та можуть призводити до соціальної ізоляції. Це особливо відчутно для осіб похилого віку та дітей, які потребують стабільного соціального середовища.

Крім того, внутрішньо переміщені особи нерідко стикаються з проблемами інтеграції у приймаючі громади. Вони можуть відчувати упереджене ставлення, труднощі у встановленні нових соціальних зв'язків, а також конкуренцію за ресурси з місцевим населенням. Це ускладнює процес

включення у нове соціальне середовище та може посилювати відчуття відчуженості [11, с. 17].

Психологічні наслідки вимушеного переміщення є однією з ключових складових соціально-психологічного портрета внутрішньо переміщених осіб і суттєво впливають на їхню здатність до адаптації та інтеграції в нові соціальні умови. Вимушене залишення звичного місця проживання, розрив соціальних зв'язків, втрата майна, працевлаштування та стабільного життєвого середовища формують високий рівень психологічного напруження, що може проявлятися у стресових, депресивних та тривожних станах.

Одним із найпоширеніших психологічних наслідків є стрес, який виникає внаслідок критичної зміни життєвої ситуації та необхідності швидко адаптуватися до нових умов. Стресові реакції можуть проявлятися у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, роздратованості, порушенні концентрації уваги та проблемах зі сном. Особливо вразливими є діти та підлітки, які через розрив соціальних зв'язків і зміну навчального середовища можуть демонструвати зниження успішності, замкнутість, підвищену тривожність або агресивну поведінку [19, с. 109].

Посттравматичні наслідки також є поширеними серед внутрішньо переміщених осіб, особливо серед тих, хто пережив активні бойові дії, насильство або загрозу життю. Симптоми посттравматичного стресового розладу можуть включати нав'язливі спогади подій, нічні кошмари, емоційне оніміння, уникнення ситуацій, що нагадують про травматичний досвід, а також підвищену тривожність та почуття загрози. Ці прояви значно ускладнюють процес соціальної інтеграції та можуть призводити до ізоляції та депресивних станів.

Важливою психологічною проблемою є почуття невизначеності та втрати контролю над власним життям. Внутрішньо переміщені особи часто відчують безпорадність у вирішенні житлових, фінансових та соціальних питань, що спричиняє зниження самооцінки та почуття власної ефективності.

Такий стан може посилювати негативні емоції та ризик виникнення психологічних розладів.

Крім того, вимушене переміщення часто супроводжується емоційним вигоранням, особливо серед осіб, які одночасно піклуються про членів сім'ї та намагаються адаптуватися до нових умов. Емоційне вигорання проявляється у втраті інтересу до повсякденних справ, апатії, зниженні мотивації та здатності до активної соціальної взаємодії [35, с. 385].

Водночас серед внутрішньо переміщених осіб спостерігаються і ресурси психологічної стійкості. Індивідуальні копінг-стратегії, підтримка сім'ї, громади та соціальних служб можуть пом'якшувати негативний вплив стресових чинників і сприяти відновленню психоемоційного стану. Розвиток резильєнтності, здатності до адаптації та мобілізації внутрішніх ресурсів є важливим чинником успішної соціальної інтеграції та подолання кризових станів. Для ефективної підтримки внутрішньо переміщених осіб необхідно комплексно поєднувати правовий, соціальний та психологічний підходи, що дозволяє мінімізувати негативний вплив травматичного досвіду та сприяти соціально-психологічній адаптації.

Процес соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб є складним і багатокомпонентним явищем, яке визначає ефективність їх інтеграції в нове соціальне середовище та рівень відновлення життєдіяльності після вимушеного переміщення. Адаптація внутрішньо переміщених осіб характеризується взаємодією зовнішніх соціальних факторів та внутрішніх психологічних ресурсів, що визначають здатність особистості справлятися зі стресовими ситуаціями та відновлювати відчуття безпеки, контролю та соціальної стабільності.

Процес адаптації зазвичай розглядають як послідовність етапів.

Перший етап – початковий або кризовий – виникає безпосередньо після переміщення. У цей період внутрішньо переміщені особи стикаються із гострими соціально-економічними труднощами, емоційною напругою, стресом і відчуттям втрати контролю. Внутрішні ресурси особистості на цьому

етапі часто вичерпані, що проявляється у тривожності, депресивних станах, проблемах із концентрацією уваги та фізичних симптомах стресу.

Другий етап – період початкової адаптації – характеризується поступовим включенням внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище. У цей період особистість активно шукає соціальні контакти, нові джерела підтримки та способи вирішення повсякденних проблем, пов'язаних з житлом, працевлаштуванням і доступом до соціальних послуг. Важливу роль на цьому етапі відіграє соціальна підтримка з боку сім'ї, громади та державних і громадських організацій.

Третій етап – стабілізації та інтеграції – настає, коли внутрішньо переміщена особа знаходить стійкі механізми адаптації, встановлює нові соціальні зв'язки, отримує доступ до ресурсів та відновлює соціальні ролі. Успішне проходження цього етапу залежить від рівня розвитку резильєнтності, здатності до активного копіngu та доступності соціально-психологічної підтримки [27].

Особливості процесу адаптації визначаються низкою факторів. Соціальні умови, такі як наявність житла, працевлаштування, доступ до освіти та медичних послуг, прямо впливають на рівень психологічного комфорту внутрішньо переміщених осіб. Психологічні фактори включають індивідуальні копіng-стратегії, стійкість до стресу, рівень самоконтролю та мотивацію до інтеграції. Соціокультурні аспекти, такі як ставлення приймаючої громади та можливість збереження культурної ідентичності, також відіграють важливу роль у формуванні відчуття приналежності та стабільності.

Ключовим механізмом соціально-психологічної адаптації є розвиток соціальної підтримки та резильєнтності. Внутрішньо переміщені особи, які отримують активну допомогу від державних служб, громадських організацій, волонтерів та родини, значно швидше долають кризові стани, відновлюють соціальні зв'язки та інтегруються у нове середовище. Позитивні соціальні

контакти сприяють формуванню відчуття безпеки, зниженню рівня тривожності та розвитку довіри до оточення.

Процес соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб є динамічним, багатофакторним та індивідуалізованим. Він включає подолання стресу, встановлення соціальних контактів, відновлення життєвих ролей та розвиток внутрішніх ресурсів. Ефективна підтримка цього процесу вимагає комплексного підходу, який поєднує психологічну допомогу, соціальну підтримку та створення сприятливих умов для інтеграції у приймаюче середовище [33].

Отже, внутрішньо переміщені особи характеризуються різноманітним соціальним та демографічним складом, що включає різні вікові групи, рівень освіти, професійні навички та сімейний стан. Таким чином, їх соціальний статус визначається вразливістю через втрату житла, матеріальних ресурсів та порушення соціальних зв'язків. Водночас соціально-психологічні особливості ВПО проявляються у комплексі соціальних і психологічних проблем, зокрема труднощах із працевлаштуванням, обмеженим доступом до соціальних послуг, високому рівні стресу, тривожності та емоційному вигоранні.

Процес соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб є динамічним і проходить через кілька етапів – від кризового до стабілізаційного, на яких ключову роль відіграють індивідуальні ресурси, соціальна підтримка та розвиток резильєнтності. Таким чином, комплексне розуміння соціально-психологічних особливостей внутрішньо переміщених осіб дозволяє враховувати їхні потреби та визначати ефективні напрями соціальної підтримки й інтеграції у приймаючі громади.

1.3. Сутність та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є важливим напрямом сучасної системи соціального захисту населення, що спрямований

на підтримку осіб, які втратили стабільне життєве середовище внаслідок внутрішніх конфліктів, воєнних дій або інших кризових ситуацій. Вона поєднує в собі соціально-правові, економічні та психологічні заходи, спрямовані на забезпечення базових потреб внутрішньо переміщених осіб, сприяння їх соціальній інтеграції та відновленню життєстійкості. У процесі соціальної роботи важливе значення має системний та комплексний підхід, що враховує індивідуальні особливості кожної особи, її соціальні, економічні та психологічні потреби, а також специфіку різних вікових і вразливих груп.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є специфічним напрямом професійної діяльності, який передбачає надання системної допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах через вимушене переміщення. Вона спрямована на задоволення соціальних, економічних та психологічних потреб внутрішньо переміщених осіб, підтримку їх життєстійкості, відновлення соціальних зв'язків та інтеграцію в приймаючі громади. Важливо, що соціальна робота у цьому контексті поєднує як індивідуальні, так і колективні підходи, забезпечуючи комплексну підтримку кожної особи відповідно до її конкретних потреб та життєвих обставин.

Сутність соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами полягає у поєднанні соціально-правового, економічного та психологічного компонентів допомоги. Соціально-правова підтримка включає консультування щодо оформлення документів, захист прав і законних інтересів, інформування про доступні соціальні та державні програми. Економічний компонент спрямований на забезпечення житлової та матеріальної підтримки, допомогу у працевлаштуванні та доступ до соціальних виплат. Психологічна складова передбачає надання емоційної підтримки, консультативних та корекційних заходів, спрямованих на зниження рівня стресу, подолання тривожних станів і формування резильєнтності [32, с. 173].

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами базується на принципах гуманізму, індивідуального підходу, конфіденційності, взаємної поваги та рівності доступу до послуг. Вона передбачає не лише усунення конкретних соціальних проблем, а й розвиток внутрішніх ресурсів особистості, формування соціальної компетентності та навичок самостійного вирішення життєвих труднощів. У практичному вимірі це означає активну взаємодію соціальних працівників із державними органами, громадськими та благодійними організаціями, волонтерами та самими внутрішньо переміщеними особами для забезпечення комплексного підходу до підтримки.

Напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами визначаються специфікою проблем та потреб цієї категорії населення і спрямовані на комплексну підтримку, що охоплює соціальні, економічні та психологічні аспекти їхнього життя. Соціальна робота у цьому контексті має на меті забезпечення базових потреб, підтримку соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові умови проживання, а також відновлення їхньої життєстійкості та соціальної активності.

Першим і одним із найважливіших напрямів є *соціально-правова підтримка*. Вона передбачає консультування внутрішньо переміщених осіб щодо їхніх прав та обов'язків, допомогу у оформленні необхідних документів, забезпечення доступу до державних та місцевих соціальних програм. Соціальні працівники надають інформацію про можливості отримання пенсій, допомоги сім'ям з дітьми, пільг на житло та медичне обслуговування. Важливою складовою цього напрямку є також захист прав внутрішньо переміщених осіб у випадках порушення законних інтересів, правових конфліктів або дискримінації.

Другим напрямом є *матеріальна та житлова підтримка*, яка охоплює забезпечення тимчасовим житлом, соціальними виплатами та допомогу у працевлаштуванні. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з відсутністю стабільного доходу та житла, що створює додатковий стрес і ускладнює процес адаптації. Соціальна робота у цьому напрямі передбачає

співпрацю з державними структурами та громадськими організаціями для надання матеріальної допомоги, послуг з пошуку житла та професійної орієнтації.

Третім важливим напрямом є *психологічна підтримка та корекційні заходи*, які спрямовані на зниження рівня стресу, тривожності та посттравматичних проявів. Внутрішньо переміщені особи часто переживають емоційне виснаження, депресивні стани, розлади сну та симптоми посттравматичного стресу. Соціальні працівники спільно з психологами проводять індивідуальні та групові консультації, тренінги розвитку копінг-стратегій, програми психологічної реабілітації та психопрофілактики. Цей напрямок допомагає відновити внутрішні ресурси особистості, підвищити її адаптивність і стійкість до стресових чинників.

Четвертим напрямом є *соціальна інтеграція та розвиток соціальних зв'язків*. Внутрішньо переміщені особи потребують відновлення соціальних контактів, адаптації до нових соціальних норм та участі у громадському житті. Соціальна робота у цьому напрямі включає організацію спільних заходів, залучення до волонтерських програм, підтримку участі у місцевих ініціативах та клубах за інтересами. Відновлення соціальних зв'язків сприяє формуванню відчуття приналежності, підвищенню самооцінки та зменшенню соціальної ізоляції [30].

Особливої уваги потребує професійна робота з різними категоріями внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітьми, підлітками, людьми похилого віку та особами з інвалідністю. Для дітей та підлітків передбачаються освітні та соціально-психологічні програми, спрямовані на розвиток навичок навчання, соціальної взаємодії та емоційної регуляції. Для людей похилого віку та осіб з інвалідністю соціальна робота включає адаптацію житлових умов, надання медичної та соціальної підтримки, організацію соціально-культурних заходів для підтримки активності та самостійності.

Таким чином, напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами формують комплексний підхід до вирішення їхніх проблем,

поєднуючи соціально-правову допомогу, матеріальне забезпечення, психологічну підтримку та сприяння соціальній інтеграції.

Методи та технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами визначають ефективність надання комплексної підтримки та адаптації цієї категорії населення. Вони покликані забезпечити реалізацію соціально-правової, матеріальної, психологічної та інтеграційної допомоги, враховуючи індивідуальні потреби та особливості кожної особи.

Серед основних методів можна виділити наступні:

- консультування, яке передбачає надання інформаційної, соціальної та психологічної підтримки. Консультування може бути індивідуальним або груповим і спрямоване на вирішення конкретних проблем, таких як оформлення документів, працевлаштування, доступ до медичних та освітніх послуг;

- соціальне супроводження, яке включає систематичний моніторинг стану особи, координацію допомоги від різних установ та організацій, а також підтримку у вирішенні соціально-економічних та правових питань. Завдяки соціальному супроводженню забезпечується комплексність підходу та безперервність надання допомоги, що підвищує ефективність інтеграційних процесів;

- тренінги та навчальні програми спрямовані на розвиток соціальних навичок, резильєнтності, копінг-стратегій та підвищення самооцінки внутрішньо переміщених осіб. Такі заходи допомагають формувати відчуття соціальної підтримки, сприяють активному включенню у громадське життя та налагодженню соціальних контактів;

- технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами включають інформаційні та комунікаційні інструменти, що полегшують доступ до послуг і ресурсів. До них належать цифрові платформи для реєстрації та моніторингу внутрішньо переміщених осіб, електронні системи управління соціальною допомогою, онлайн-консультації та мобільні додатки для інформування про доступні програми підтримки. Використання

технологій дозволяє оперативно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб, забезпечувати координацію між державними, громадськими та волонтерськими структурами та підвищувати ефективність надання допомоги [8, с. 255].

Методи та технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами формують комплексний, багаторівневий підхід до вирішення соціальних, економічних та психологічних проблем цієї категорії населення. Вони забезпечують індивідуалізацію допомоги, системність підтримки та сприяють успішній адаптації і інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду, що є ключовим завданням сучасної соціальної роботи.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами передбачає індивідуалізацію підходів залежно від вікових, соціально-демографічних та життєвих особливостей кожної категорії осіб.

Діти та підлітки є однією з найбільш вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб, оскільки вони піддаються не лише фізичному дискомфорту, а й психологічним травмам, пов'язаним із зміною соціального середовища, втратою школи, друзів та стабільності. Соціальна робота з цією категорією включає організацію освітніх програм, психологічне консультування, групові тренінги з розвитку соціальних навичок та адаптації до нових умов життя. Важливе значення має створення безпечного середовища для навчання та розвитку дітей, а також залучення батьків до процесу соціальної підтримки, що сприяє зниженню рівня тривожності та формуванню стійкості до стресу.

Дорослі працездатного віку часто стикаються з труднощами працевлаштування, нестабільним доходом та необхідністю забезпечення своєї сім'ї. Соціальна робота з цією категорією включає консультування щодо професійної орієнтації, сприяння у працевлаштуванні, організацію навчальних курсів для підвищення кваліфікації, а також надання матеріальної та житлової підтримки. Важливим аспектом є психологічна підтримка, яка допомагає долати стресові ситуації, пов'язані з втратою стабільності, та формувати активну життєву позицію.

Люди похилого віку відчують особливі проблеми, пов'язані зі зниженням фізичної активності, обмеженим доступом до соціальних та медичних послуг і психологічною ізоляцією. Соціальна робота з цією групою передбачає організацію соціально-побутової підтримки, медичного супроводу, надання консультацій та допомоги у вирішенні житлових проблем. Важливо створювати програми, які сприяють залученню літніх людей до соціальних і культурних заходів, підтримують їхню автономію та сприяють відновленню соціальної активності.

Особи з інвалідністю та інші вразливі групи потребують спеціалізованих підходів, що враховують фізичні та психологічні обмеження. Соціальна робота передбачає надання допомоги у доступі до медичних та реабілітаційних послуг, забезпечення спеціального обладнання та адаптацію житлових умов, а також психологічну підтримку для подолання соціальної ізоляції та розвитку соціальної компетентності [4, с. 78].

Таким чином, особливості соціальної роботи з різними категоріями внутрішньо переміщених осіб полягають у необхідності диференційованого підходу, який враховує вікові, соціальні, економічні та психологічні потреби. Тільки системна та індивідуалізована підтримка дозволяє ефективно забезпечити адаптацію, соціальну інтеграцію та підвищення життєстійкості внутрішньо переміщених осіб, сприяючи відновленню їхньої активності та якості життя.

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на задоволення соціальних, матеріальних та психологічних потреб внутрішньо переміщених осіб. Вона поєднує соціально-правову підтримку, забезпечення житлом та соціальними виплатами, психологічне консультування і сприяння інтеграції у громаду. Методи і технології соціальної роботи включають індивідуальне та групове консультування, соціальне супроводження, тренінги, інформаційні платформи та онлайн-засоби взаємодії, що дозволяє оперативно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб. Ефективність соціальної роботи залежить від

врахування особливостей різних категорій внутрішньо переміщених осіб – дітей, підлітків, дорослих, людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Таким чином, комплексний та диференційований підхід забезпечує адаптацію до нового середовища, відновлення соціальних зв'язків і підтримку життєстійкості внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз теоретичних засад соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами дозволяє виокремити ключові аспекти правового, соціально-психологічного та організаційного забезпечення цієї діяльності.

Визначено поняття «внутрішньо переміщена особа» та висвітлено її правовий статус, як на міжнародному, так і на національному рівнях. Було з'ясовано, що внутрішньо переміщені особи є особами, які втратили стабільне місце проживання через внутрішні конфлікти, воєнні дії або інші кризові ситуації, і потребують комплексного захисту та підтримки. Важливими є нормативно-правові акти України, що регламентують соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, забезпечують доступ до житла, соціальних виплат, медичних та освітніх послуг, а також захист прав і законних інтересів цієї категорії населення.

Висвітлено соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщені особи. Окреслено соціальний портрет внутрішньо переміщених осіб, їхні основні соціальні проблеми, психологічні наслідки вимушеного переміщення та особливості процесу адаптації. Виявлено, що внутрішнє переміщення призводить до значного соціального та емоційного навантаження, що проявляється у стресових станах, тривожності, порушенні соціальних зв'язків та життєстійкості. Адаптаційний процес є багатокомпонентним і включає як психологічну підтримку, так і соціально-правову інтеграцію.

Розглянуто сутність та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, її методи і технології, а також особливості роботи з

різними категоріями осіб – дітьми, підлітками, дорослими, людьми похилого віку та особами з інвалідністю. Виявлено, що ефективна соціальна робота потребує комплексного підходу, що поєднує соціально-правову, матеріальну, психологічну та інтеграційну підтримку. Методи та технології соціальної роботи, включаючи консультування, соціальне супроводження, тренінги та інформаційні платформи, дозволяють забезпечити індивідуалізацію допомоги та адаптацію внутрішньо переміщених осіб до нових соціальних умов.

Таким чином, теоретичне дослідження проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами підтвердило важливість комплексного та диференційованого підходу. Забезпечення правового захисту, соціально-психологічної підтримки та інтеграції у громаду є ключовими складовими ефективної діяльності соціальних працівників, що сприяє підвищенню життєстійкості, соціальної активності та якості життя внутрішньо переміщених осіб.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

2.1. Діагностика потреб внутрішньо переміщених осіб

Діагностика потреб внутрішньо переміщених осіб є важливим етапом організації ефективної соціальної роботи, оскільки дозволяє визначити реальний стан їхнього соціального, економічного та психологічного становища. В умовах вимушеного переміщення особи стикаються з численними труднощами, що пов'язані з втратою житла, роботи, соціальних зв'язків, а також із необхідністю адаптації до нових умов життя. У зв'язку з цим виникає потреба у своєчасному та комплексному виявленні їхніх актуальних проблем і ресурсів.

Нами було проведено опитування 26 осіб з числа внутрішньо переміщених осіб за допомогою Google анкети (додаток А) з метою визначення потреб внутрішньо переміщених осіб.

У опитування взяли участь 17 (65%) жінок та 9 (35%) чоловіків (рис. 2.1.1) віком від 18 до 60+ років (рис. 2.1.2).

Рис. 2.1.1 Гендерний показник респондентів опитування

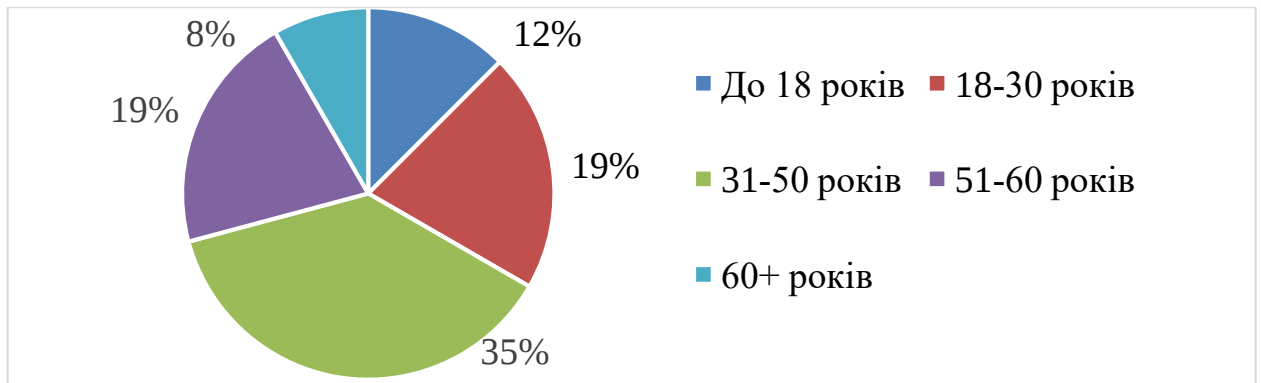

Рис. 2.1.2 Віковий показник респондентів опитування

Серед респондентів, які брали участь в опитуванні, 1 особа (4%) має статус внутрішньо переміщеної особи до 6 місяців, 6 осіб (23%) – 6-12 місяців, 11 осіб (42%) – 1-3 роки, 8 осіб (31%) – більше 3 років.

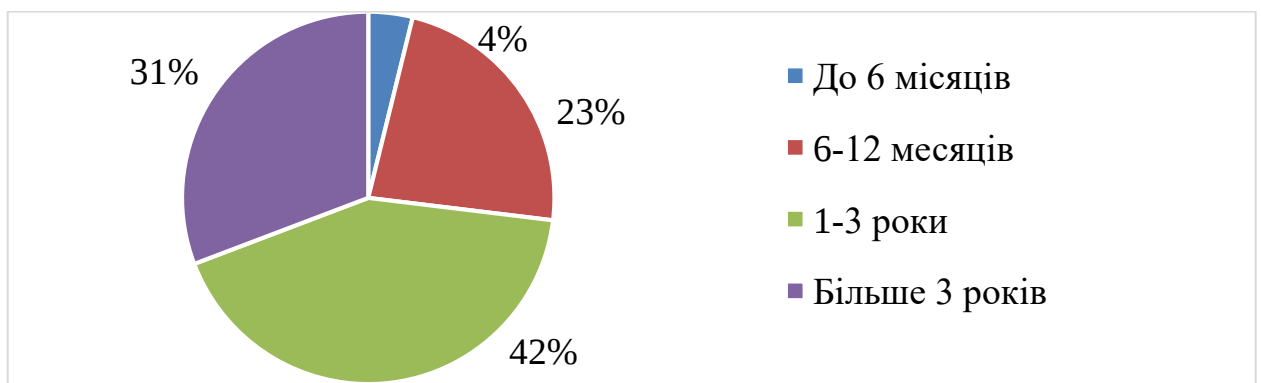

Рис. 2.1.3 Термін статусу ВПО

Отримані результати свідчать, що переважна більшість опитаних перебуває у статусі внутрішньо переміщеної особи понад один рік, причому найбільшу частку становлять особи з терміном 1-3 роки. Значною є також частка тих, хто має досвід переміщення більше трьох років, що вказує на тривалий характер вимушеного переселення та складність повної соціальної адаптації. Водночас незначна кількість респондентів із терміном перебування

до 6 місяців свідчить про те, що вибірка сформована переважно з осіб, які вже мають певний досвід проживання в нових умовах. Це дозволяє отримати більш об'єктивне уявлення про їхні потреби, труднощі та рівень інтеграції у приймаюче середовище.

Основними труднощами, які респонденти визначили після переміщення є наступні: втрата житла – 20 осіб (77%), відсутність роботи – 6 осіб (23%), фінансові труднощі – 12 осіб (46%), проблеми з доступом до медичних послуг – 7 осіб (27%), психологічні труднощі – 14 осіб (54%).

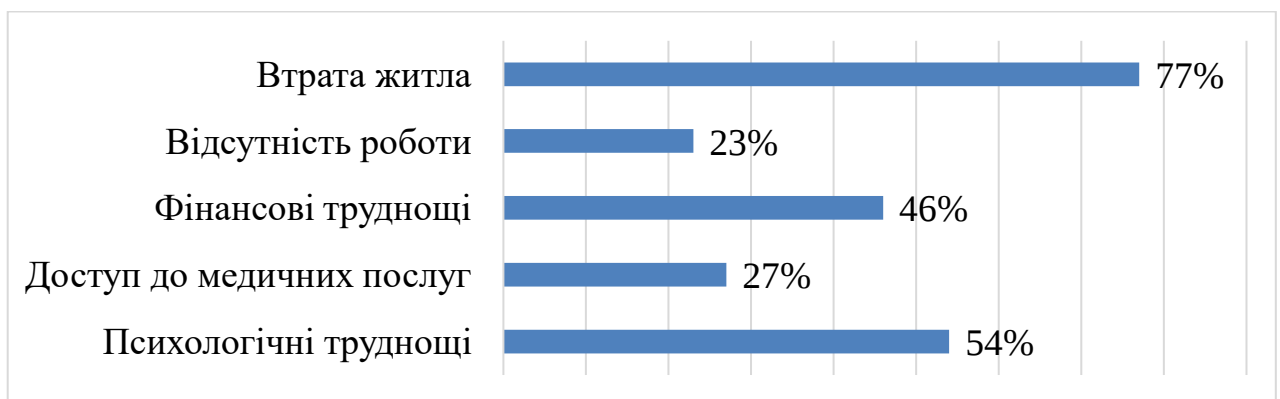

Рис. 2.1.4 Основні труднощі ВПО після переміщення

Аналіз отриманих результатів дозволяє глибше зрозуміти характер потреб внутрішньо переміщених осіб та визначити пріоритетні напрями соціальної роботи. Домінування проблеми втрати житла (77%) свідчить про те, що базова потреба у безпечному та стабільному проживанні залишається незадоволеною для більшості внутрішньо переміщених осіб. Це означає, що без вирішення житлового питання процес повноцінної соціальної адаптації є суттєво ускладненим.

Високий показник психологічних труднощів (54%) вказує на значний рівень емоційного напруження, стресу та можливих травматичних переживань серед респондентів, що підтверджує необхідність посилення психологічної підтримки як одного з ключових напрямів соціальної роботи.

Фінансові труднощі (46%) свідчать про нестабільність економічного становища внутрішньо переміщених осіб, що, у свою чергу, пов'язано з обмеженими можливостями працевлаштування або недостатнім рівнем доходів. Навіть відносно нижчий показник проблем із працевлаштуванням (23%) не заперечує цієї тенденції, а може вказувати на зайнятість, яка не забезпечує достатнього рівня доходу або не відповідає кваліфікації.

Проблеми доступу до медичних послуг (27%) означають наявність системних бар'єрів у сфері охорони здоров'я, що може негативно впливати на загальний стан здоров'я внутрішньо переміщених осіб та їхню адаптацію.

Результати демонструють, що потреби внутрішньо переміщених осіб мають комплексний характер і охоплюють як базові умови існування, так і психологічне благополуччя. Це означає, що ефективна соціальна робота повинна бути комплексною, поєднувати матеріальну, соціальну та психологічну підтримку, а також орієнтуватися на довгострокову інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у суспільство.

Серед респондентів 15 осіб (63%) зазначили, що мають постійне місце проживання, 5 осіб (21%) проживають у тимчасовому житлі, тоді як 4 особи (17%) не мають постійного місця проживання.

Рис. 2.1.5 Наявність постійного місця проживання

Отримані дані свідчать про те, що хоча більшість внутрішньо переміщених осіб уже забезпечені постійним житлом, значна частина респондентів все ще перебуває у стані житлової нестабільності. Наявність 21% осіб, які проживають у тимчасових умовах, вказує на невизначеність їхнього становища та залежність від зовнішньої підтримки. Водночас 17% опитаних, які не мають постійного місця проживання, перебувають у найбільш вразливому становищі, що ускладнює їх соціальну адаптацію та інтеграцію у громаду.

Результати підтверджують, що житлове питання залишається одним із ключових у системі проблем внутрішньо переміщених осіб та потребує пріоритетної уваги з боку держави і соціальних служб, оскільки стабільне житло є базовою умовою для відновлення життєдіяльності та підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

Рівень свого матеріального забезпечення респонденти оцінили як достатній – 9 осіб (35%), 11 осіб (42%) – як частково достатній та 6 осіб (23%) вважають його недостатнім.

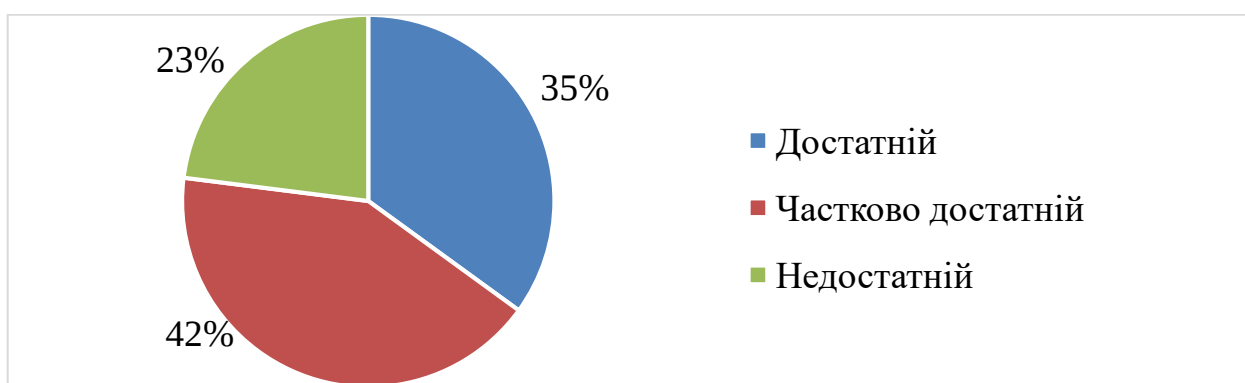

Рис. 2.1.6 Рівень матеріального забезпечення

Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість внутрішньо переміщених осіб перебуває у стані часткової або повної матеріальної нестабільності. Найбільша частка респондентів (42%) оцінює свій

матеріальний стан як частково достатній, що вказує на обмежені фінансові можливості та необхідність економії або залежності від додаткових джерел підтримки.

Частка осіб із достатнім рівнем матеріального забезпечення (35%) свідчить про наявність певного рівня адаптації та стабілізації, однак вона не є домінуючою. Водночас 23% опитаних, які визначили свій матеріальний стан як недостатній, перебувають у зоні ризику соціальної вразливості, що може негативно впливати на їхню якість життя та можливості інтеграції.

Результати підтверджують актуальність проблеми фінансового забезпечення внутрішньо переміщених осіб та необхідність посилення заходів соціально-економічної підтримки, зокрема у сфері працевлаштування, соціальних виплат і матеріальної допомоги.

Серед опитаних респондентів 4 особи (15%) мають роботу за спеціальністю, 16 осіб (62%) працюють не за спеціальністю, та 6 осіб (23%) не мають роботи.

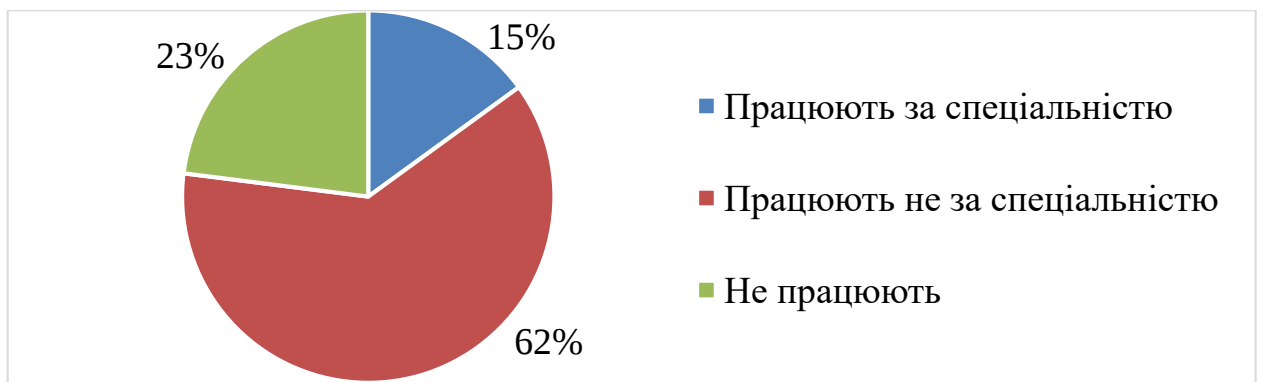

Рис. 2.1.7 Наявність роботи

Отримані дані свідчать про те, що хоча більшість внутрішньо переміщених осіб працевлаштовані, значна частина з них змушена працювати не за фахом. Переважання респондентів, які зайняті не за спеціальністю (62%), вказує на труднощі реалізації професійного потенціалу, що може бути

зумовлено невідповідністю кваліфікації потребам місцевого ринку праці, обмеженою кількістю вакансій або необхідністю швидкого працевлаштування для забезпечення базових потреб.

Невелика частка осіб, які працюють за спеціальністю (15%), свідчить про обмежені можливості професійної самореалізації, що може негативно впливати на рівень доходів, мотивацію та задоволеність працею. Водночас 23% безробітних респондентів перебувають у вразливому економічному становищі, що ускладнює їхню соціальну адаптацію.

Результати підкреслюють наявність проблем у сфері працевлаштування ВПО та свідчать про необхідність розвитку програм професійної адаптації, перекваліфікації та сприяння зайнятості.

Соціальну допомогу серед респондентів отримують 17 осіб (65%) та 9 осіб (35%) її не отримують.

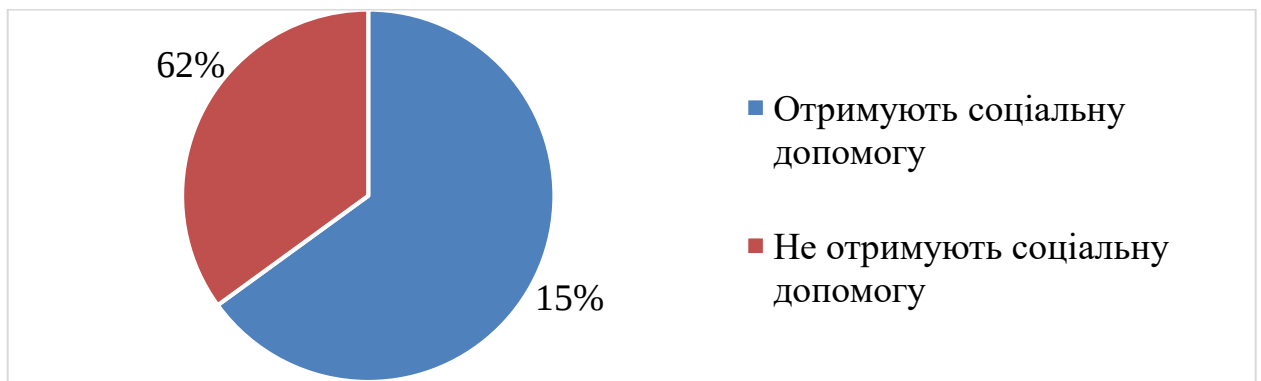

Рис. 2.1.8 Отримання соціальних допомоги

Отримані результати свідчать про те, що більшість внутрішньо переміщених осіб користується соціальною підтримкою, що підтверджує важливу роль державних та соціальних програм у забезпеченні базових потреб внутрішньо переміщених осіб. Водночас значна частка респондентів (35%), які не отримують допомогу, може вказувати на наявність певних бар'єрів у

доступі до соціальних послуг, зокрема інформаційних, бюрократичних або організаційних.

Крім того, частина внутрішньо переміщених осіб може не відповідати встановленим критеріям для отримання допомоги або свідомо відмовлятися від неї, покладаючись на власні ресурси. Таким чином, результати підкреслюють необхідність удосконалення механізмів інформування та доступу до соціальної підтримки, а також підвищення ефективності її надання з урахуванням реальних потреб внутрішньо переміщених осіб.

Серед респондентів найбільш необхідною допомогою 16 осіб (62%) визначили житло, 17 осіб (65%) – матеріальну допомогу, 9 осіб (35%) – працевлаштування, 9 осіб (35%) – медичну допомогу, 13 осіб (50%) – психологічну підтримку, 4 особи (15%) – юридичну допомогу.

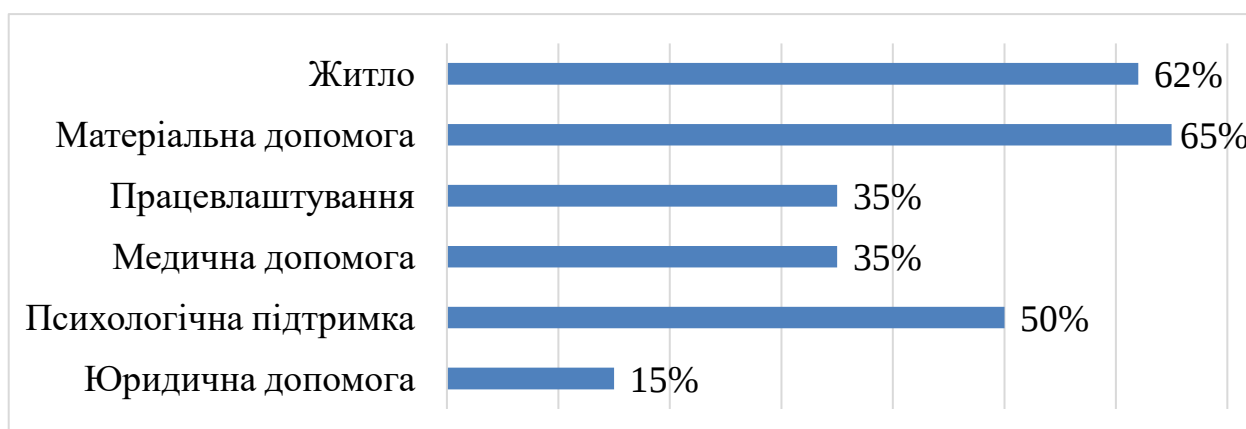

Рис. 2.1.9 Найбільш необхідна допомога

Отримані дані свідчать про домінування базових життєвих потреб серед внутрішньо переміщених осіб. Найвищі показники мають потреби у матеріальній допомозі (65%) та житлі (62%), що вказує на незадоволеність основних умов життєзабезпечення та необхідність стабільної матеріальної й житлової підтримки.

Високий рівень запиту на психологічну підтримку (50%) підтверджує значний емоційний тиск і наслідки травматичного досвіду, пов'язаного з

вимушеним переміщенням. Потреби у працевлаштуванні та медичній допомозі (по 35%) свідчать про важливість економічної стабілізації та доступу до якісних соціальних послуг як складових адаптації.

Найменш затребуваною є юридична допомога (15%), однак вона залишається актуальною для частини респондентів, особливо у питаннях оформлення документів і соціальних гарантій.

Результати демонструють комплексний характер потреб внутрішньо переміщених осіб, де пріоритетними залишаються базові матеріальні та житлові умови, а також психологічна підтримка як важливий ресурс адаптації та інтеграції.

Серед респондентів 7 осіб (27%) зазначили наявність труднощів у спілкуванні з місцевим населенням, 5 осіб (19%) відповіли «частково», тоді як 14 осіб (54%) не відчують таких труднощів.

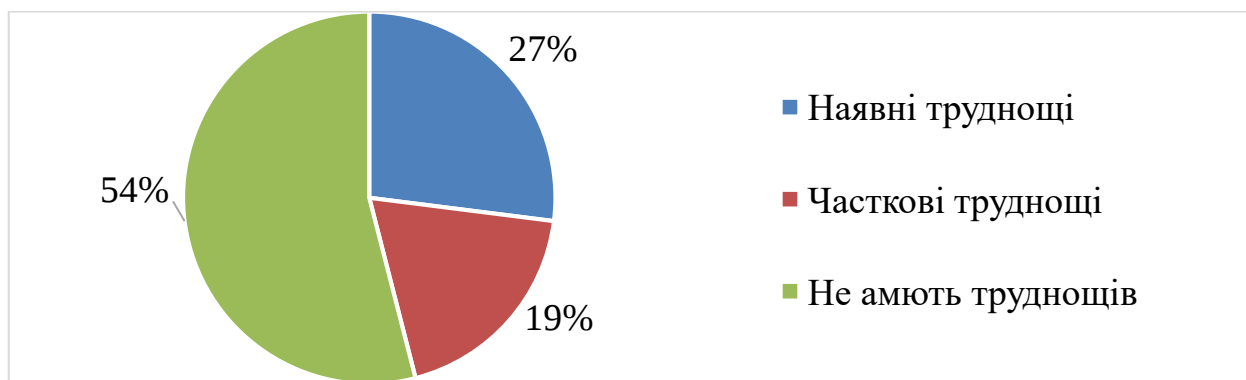

Рис. 2.1.10 Труднощі у спілкуванні з місцевим населенням

Отримані дані свідчать про загалом відносно сприятливий рівень соціальної взаємодії внутрішньо переміщених осіб із місцевим населенням. Більше половини респондентів (54%) не мають труднощів у спілкуванні, що може вказувати на поступову інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади та формування соціальних зв'язків.

Водночас 27% опитаних, які відчують труднощі, та 19%, які зазначили їх частковий характер, свідчать про наявність певних бар'єрів у комунікації. Це може бути пов'язано з психологічною напругою, упередженим ставленням або складнощами адаптації до нового соціального середовища.

Результати демонструють, що хоча процес соціальної інтеграції загалом відбувається позитивно, частина внутрішньо переміщених осіб все ще потребує підтримки у сфері міжособистісної взаємодії та подолання соціально-психологічних бар'єрів.

Рівень психологічного стану респондентів визначився наступним чином: у 7 осіб (27%) стабільний психологічний стан, у 10 осіб (38%) – напружений, у 6 осіб (23%) – тривожний, у 3 осіб (12%) – дуже складний.

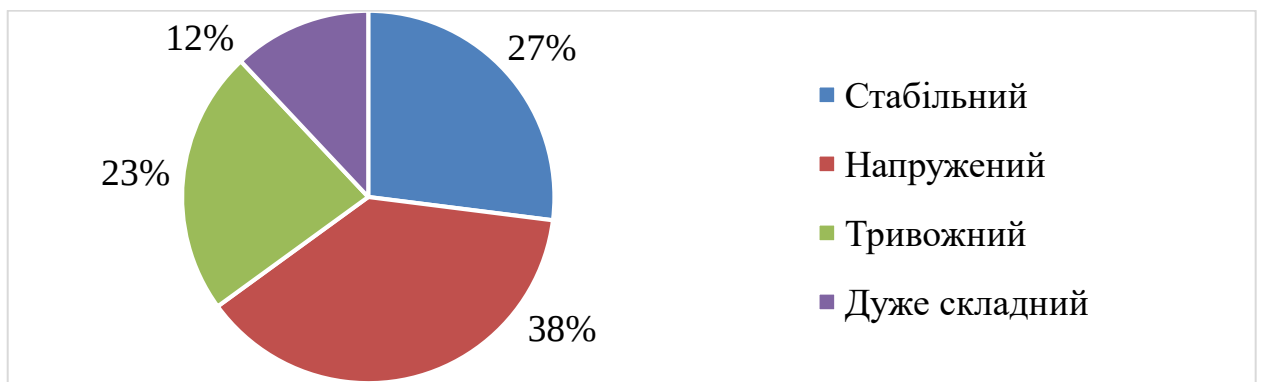

Рис. 2.1.11 Рівень психологічного стану

Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість внутрішньо переміщених осіб перебуває у стані психологічного напруження або нестабільності. Найбільша частка респондентів (38%) оцінює свій стан як напружений, що вказує на постійний вплив стресових факторів та труднощів адаптації до нових умов життя.

Суттєвою є також частка осіб із тривожним (23%) та дуже складним (12%) психологічним станом, що свідчить про наявність глибших емоційних проблем та можливих наслідків травматичного досвіду. Водночас лише 27%

опитаних характеризують свій стан як стабільний, що вказує на обмежений рівень психологічного благополуччя серед внутрішньо переміщених осіб.

Результати підтверджують високий рівень психологічної вразливості внутрішньо переміщених осіб та підкреслюють необхідність розвитку системи психологічної підтримки як важливого напрямку соціальної роботи.

Серед респондентів 6 осіб (23%) зазначили, що користуються послугами соціальних служб, тоді як 20 осіб (77%) не користуються ними.

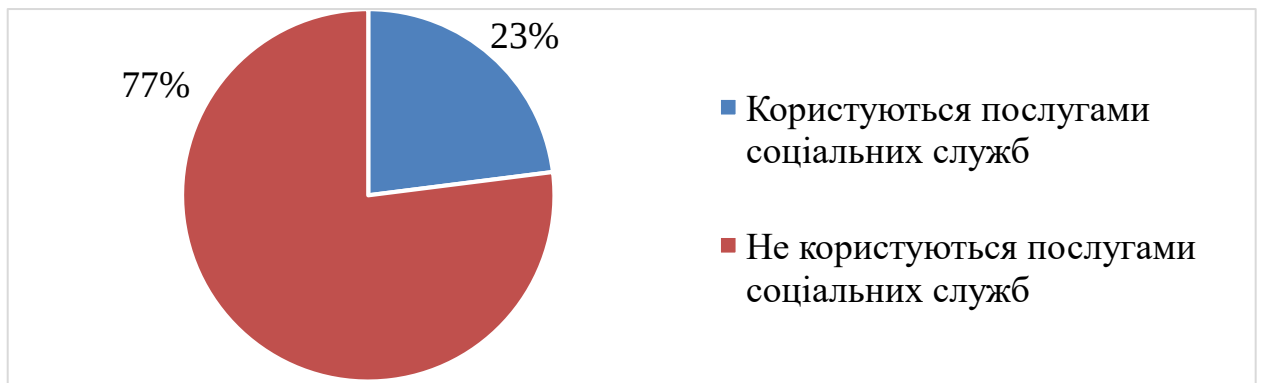

Рис. 2.1.12 Користування послугами соціальних служб

Отримані результати свідчать про низький рівень залученості внутрішньо переміщених осіб до системи соціальних послуг. Переважна більшість респондентів (77%) не користується допомогою соціальних служб, що може вказувати на наявність певних бар'єрів, зокрема недостатню поінформованість про доступні послуги, складність процедур їх отримання або недовіру до відповідних установ. Водночас лише 23% опитаних звертаються до соціальних служб, що свідчить про обмежене використання потенціалу системи соціальної підтримки. Це може також означати, що частина внутрішньо переміщених осіб намагається самостійно вирішувати свої проблеми або користується альтернативними джерелами допомоги (родина, волонтери, громадські організації).

Результати підкреслюють необхідність підвищення доступності та ефективності соціальних послуг, а також посилення інформаційної роботи серед ВПО щодо можливостей отримання допомоги.

Повністю задоволені наданою допомогою залишилась 1 особа (4%), 4 особи (15%) – частково задоволені, 1 особа (4%) – не задоволена, 20 осіб (77%) не отримували допомоги.

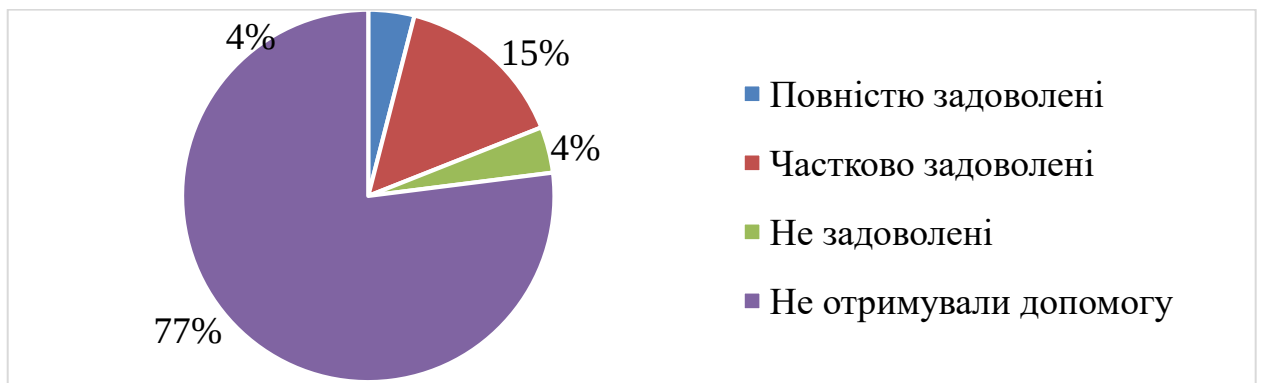

Рис. 2.1.13 Задоволеність наданою допомогою

Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість внутрішньо переміщених осіб (77%) не мали досвіду отримання допомоги, що узгоджується з попередніми даними про низький рівень користування послугами соціальних служб. Це може вказувати на обмежену доступність або недостатню поінформованість щодо існуючих програм підтримки.

Серед тих, хто отримував допомогу, переважають респонденти, які лише частково задоволені її якістю (15%), що свідчить про певні недоліки у змісті або обсязі наданих послуг. Невелика частка повністю задоволених (4%) і наявність незадоволених (4%) також підтверджують необхідність удосконалення системи соціальної підтримки.

Результати демонструють не лише обмежене охоплення ВПО соціальною допомогою, а й потребу підвищення її якості, доступності та відповідності реальним потребам внутрішньо переміщених осіб.

На питання про додаткові потреби та пропозиції респонденти надали наступні відповіді:

- Потрібна допомога з постійним житлом, оскільки оренда дуже дорога і нестабільна.
- Хотілося б мати більше можливостей для працевлаштування за спеціальністю.
- Не вистачає безкоштовної психологічної підтримки та консультацій.
- Було б добре отримувати більше інформації про доступні соціальні програми.
- Потрібна допомога з оплатою комунальних послуг.
- Хотілося б мати доступ до безкоштовних курсів перекваліфікації.
- Є потреба у дитячих садках і школах із підтримкою для дітей ВПО.
- Необхідно спростити процедури отримання соціальної допомоги.
- Хотілося б більше програм інтеграції у громаду та знайомства з місцевими жителями.
- Потрібна стабільна фінансова підтримка на період адаптації.

Аналіз відповідей на відкрите питання свідчить про наявність широкого спектра актуальних запитів внутрішньо переміщених осіб, які мають як матеріальний, так і соціально-психологічний характер.

Передусім, у відповідях чітко простежується домінування базових потреб, зокрема забезпечення житлом, фінансовою підтримкою та оплатою комунальних послуг. Це підтверджує, що значна частина внутрішньо переміщених осіб перебуває у стані економічної нестабільності та потребує довготривалої підтримки. Водночас важливе місце займають питання працевлаштування та професійної реалізації, зокрема можливість працювати за спеціальністю та доступ до програм перекваліфікації. Це свідчить про прагнення внутрішньо переміщених осіб до самостійності та відновлення власного соціально-економічного статусу.

Окремо виділяється потреба у психологічній підтримці, що вказує на наявність емоційного напруження та необхідність відновлення психічного благополуччя. Також респонденти акцентують увагу на інформаційній доступності соціальних послуг і необхідності спрощення процедур їх отримання, що свідчить про існування організаційних бар'єрів.

Крім того, відповіді відображають потребу у соціальній інтеграції, зокрема через участь у громадських заходах і налагодження взаємодії з місцевим населенням, а також у створенні умов для підтримки дітей.

Отримані відповіді підтверджують комплексний характер потреб ВПО та підкреслюють необхідність поєднання матеріальної, соціальної, психологічної та інтеграційної підтримки для забезпечення їх ефективної адаптації та покращення якості життя.

Узагальнення результатів проведеного опитування внутрішньо переміщених осіб дозволяє сформулювати цілісне уявлення про їхнє соціальне становище, основні проблеми та потреби. Встановлено, що більшість респондентів перебуває у статусі внутрішньо переміщеної особи тривалий час, що свідчить про затяжний характер адаптаційних процесів. Попри часткову стабілізацію умов проживання, значна частина опитаних стикається з житловою нестабільністю, фінансовими труднощами та обмеженими можливостями професійної реалізації.

Аналіз показав, що навіть за наявності зайнятості більшість працює не за спеціальністю, що негативно впливає на рівень доходів і задоволеність працею. Водночас значна частина внутрішньо переміщених осіб або не користується соціальними послугами, або не отримує допомогу взагалі, що вказує на наявність бар'єрів у доступі до системи соціальної підтримки.

Серед ключових труднощів домінують втрата житла, матеріальні проблеми та психологічні труднощі, що підтверджується і високим рівнем запиту на матеріальну, житлову та психологічну допомогу. Психологічний стан більшості респондентів характеризується як напружений або тривожний, що свідчить про значний вплив стресових факторів. Водночас процес

соціальної інтеграції загалом має позитивні тенденції, хоча частина внутрішньо переміщених осіб все ще стикається з труднощами у взаємодії з місцевим населенням.

Таким чином, результати дослідження підтверджують комплексний і багатовимірний характер потреб внутрішньо переміщених осіб, які охоплюють житлову, економічну, соціальну та психологічну сфери. Виявлені проблеми та запити свідчать про недостатню ефективність існуючих підходів до соціальної підтримки та необхідність їх систематизації. Це обґрунтовує доцільність розробки цілісної моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка б поєднувала різні напрями допомоги, забезпечувала індивідуалізований підхід і сприяла підвищенню рівня їх соціальної адаптації та інтеграції у громаду.

2.2. Розробка моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Розробка моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є важливим етапом удосконалення системи соціальної підтримки цієї категорії населення. На основі проведеного дослідження було виявлено основні проблеми та потреби ВПО, що охоплюють житлову, матеріальну, психологічну та соціальну сфери. Це свідчить про необхідність комплексного, системного та індивідуалізованого підходу до організації допомоги.

Сучасні умови вимагають створення такої моделі, яка б поєднувала різні напрями соціальної роботи, забезпечувала координацію дій між установами та орієнтувалася на реальні запити внутрішньо переміщених осіб.

Розроблена нами модель (рис. 2.2.1) соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є комплексною системою організації допомоги, що поєднує діагностичний, планувальний, реалізаційний та оціночно-корекційний етапи. Вона ґрунтується на принципах індивідуального підходу, доступності, міжвідомчої взаємодії та орієнтації на потреби клієнта.

Мета моделі: забезпечення комплексної соціальної підтримки ВПО, сприяння їх адаптації та інтеграції в приймаючу громаду, підвищення якості їх життя та соціального благополуччя.

Рис. 2.2.1 Модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Модель охоплює різні напрями роботи – соціально-правовий, матеріально-економічний, психологічний, інтеграційний та освітній. Її реалізація передбачає використання сучасних методів і технологій, зокрема консультування, соціального супроводу та кейс-менеджменту. Вона спрямована на забезпечення ефективної адаптації внутрішньо переміщених осіб, відновлення їхнього соціального функціонування та інтеграцію у приймаючу громаду.

Мета моделі: забезпечення комплексної соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, спрямованої на їх адаптацію, інтеграцію у приймаюче середовище, відновлення соціальних функцій та підвищення якості життя.

Завдання моделі:

- виявлення та оцінка соціальних, матеріальних і психологічних потреб внутрішньо переміщених осіб;
- розробка та реалізація індивідуальних планів соціальної підтримки;
- забезпечення доступу до соціальних, медичних, освітніх і правових послуг;
- сприяння працевлаштуванню та покращенню матеріального становища;
- надання психологічної допомоги та підтримки у процесі адаптації;
- формування та відновлення соціальних зв'язків, інтеграція у громаду;
- координація взаємодії між різними суб'єктами соціальної роботи;
- моніторинг ефективності наданої допомоги та корекція заходів підтримки.

Етапи реалізації моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами відображають логічну послідовність організації допомоги та забезпечують її системність і результативність.

1. Діагностичний етап. На цьому етапі здійснюється первинне вивчення ситуації внутрішньо переміщених осіб. Соціальний працівник проводить збір

інформації про соціально-економічний стан, житлові умови, рівень матеріального забезпечення, психологічний стан та наявні ресурси особи. Використовуються методи анкетування, бесіди, спостереження. Важливим є визначення основних проблем, потреб та рівня соціально-психологічної адаптації, що створює основу для подальшої роботи.

2. Планувальний етап. На основі результатів діагностики розробляється індивідуальний план соціальної підтримки. Визначаються пріоритетні напрями допомоги, конкретні заходи, терміни їх реалізації та відповідальні суб'єкти. План узгоджується з клієнтом, що забезпечує його активну участь у процесі вирішення власних проблем та підвищує ефективність взаємодії.

3. Реалізаційний етап. Цей етап передбачає безпосереднє надання соціальних послуг відповідно до розробленого плану. Здійснюється соціальний супровід, консультування, надання матеріальної допомоги, сприяння працевлаштуванню, організація психологічної підтримки. Важливою складовою є координація дій між різними установами та організаціями, а також залучення ресурсів громади для комплексного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

4. Оціночно-корекційний етап. На завершальному етапі проводиться оцінка ефективності наданої допомоги, аналіз досягнутих результатів та змін у життєвій ситуації внутрішньо переміщених осіб. За потреби здійснюється корекція індивідуального плану, уточнюються подальші заходи підтримки або приймається рішення про завершення соціального супроводу. Моніторинг дозволяє забезпечити гнучкість моделі та її відповідність реальним потребам клієнтів.

Напрями моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами визначають основні сфери надання допомоги та відображають комплексний характер підтримки цієї категорії населення.

Соціально-правовий напрям. Передбачає надання консультацій з правових питань, допомогу в оформленні документів, відновленні втрачених прав, отриманні статусу внутрішньо переміщеної особи та соціальних

гарантій. Соціальні працівники сприяють захисту прав і інтересів клієнтів, забезпечують інформування про можливості отримання державної допомоги та супроводжують у взаємодії з державними установами.

Матеріально-економічний напрям. Спрямований на стабілізацію матеріального становища внутрішньо переміщених осіб. Включає надання матеріальної допомоги, сприяння у забезпеченні житлом, підтримку в отриманні соціальних виплат, а також допомогу у працевлаштуванні. Важливим є розвиток економічної самостійності через професійну орієнтацію та перекваліфікацію.

Психологічний напрям. Охоплює заходи, спрямовані на подолання наслідків стресу, травматичного досвіду та емоційного виснаження. Включає індивідуальне та групове консультування, психоемоційну підтримку, розвиток навичок саморегуляції та підвищення рівня життєстійкості. Цей напрям є ключовим для успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Соціально-інтеграційний напрям. Передбачає сприяння включенню внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище. Реалізується через організацію спільних заходів, розвиток соціальних зв'язків, налагодження взаємодії з місцевим населенням. Важливим є формування відчуття приналежності до громади та подолання соціальної ізоляції.

Освітньо-професійний напрям. Спрямований на підвищення рівня освіти та професійної компетентності внутрішньо переміщених осіб. Включає організацію навчальних курсів, програм перекваліфікації, підтримку дітей у доступі до освіти, а також розвиток нових навичок, що підвищують конкурентоспроможність на ринку праці.

Таким чином, визначені напрями моделі забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, охоплюючи ключові сфери їх життєдіяльності та сприяючи ефективній адаптації й інтеграції у суспільство.

Очікувані результати реалізації моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами відображають позитивні зміни у різних сферах життєдіяльності клієнтів, а саме:

- підвищення рівня соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, що проявляється у здатності орієнтуватися в новому соціальному середовищі, користуватися доступними послугами та самостійно вирішувати повсякденні проблеми;

- покращення матеріального становища, зокрема завдяки працевлаштуванню, отриманню стабільного доходу та доступу до соціальних виплат;

- стабілізація психологічного стану внутрішньо переміщених осіб. Це передбачає зниження рівня тривожності, подолання стресових наслідків переміщення, формування життєстійкості та позитивного ставлення до майбутнього;

- відновлення та розширення соціальних зв'язків, що сприяє зменшенню соціальної ізоляції та формуванню відчуття приналежності до громади;

- підвищення рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище, що проявляється у їх активній участі в житті громади, взаємодії з місцевим населенням та включенні у соціально-економічні процеси;

- зростання рівня задоволеності отриманою допомогою, що свідчить про відповідність наданих послуг реальним потребам клієнтів.

Таким чином, реалізація моделі має забезпечити комплексне покращення якості життя внутрішньо переміщених осіб, сприяти їхній самостійності, соціальній активності та повноцінному функціонуванню в нових умовах життя.

Основою моделі є перехід від фрагментарної підтримки до комплексного підходу, що охоплює всі ключові сфери життєдіяльності особи – соціальну, економічну, психологічну та правову.

Функціонування моделі ґрунтується на принципі індивідуалізації, тобто врахуванні унікальних потреб, ресурсів і життєвих обставин кожної внутрішньо переміщеної особи. Водночас важливу роль відіграє міжвідомча взаємодія, яка забезпечує координацію зусиль різних суб'єктів соціальної роботи – державних установ, соціальних служб, громадських організацій та волонтерів. Це дозволяє уникнути дублювання послуг і підвищити ефективність надання допомоги.

Суттєвим компонентом ідеї моделі є активізація власних ресурсів внутрішньо переміщених осіб, що передбачає не лише надання допомоги, а й стимулювання самостійності, відповідальності та соціальної активності клієнтів. Модель орієнтована на поступовий перехід від зовнішньої підтримки до самозабезпечення, що є важливою умовою успішної інтеграції.

Крім того, модель передбачає безперервний моніторинг і корекцію процесу соціальної роботи, що забезпечує її адаптивність до змінних умов та потреб внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, ідея функціонування моделі полягає у забезпеченні системної, узгодженої та результативної соціальної підтримки, спрямованої на відновлення соціального функціонування та підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

Отже, запропонована модель має комплексний характер, поєднує чітко визначені етапи реалізації, напрями діяльності, методи та технології соціальної роботи, а також передбачає участь різних суб'єктів соціальної підтримки. Її функціонування спрямоване на забезпечення індивідуалізованого підходу до кожної особи, координацію дій між установами та активізацію власних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. Очікувані результати реалізації моделі відображають позитивні зміни у соціальній, економічній та психологічній сферах, що сприяє підвищенню рівня адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище.

Розроблена модель може бути використана як практичний інструмент організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, спрямований на підвищення ефективності соціальної підтримки та покращення якості життя цієї категорії населення.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було досліджено практичні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, зокрема здійснено діагностику їхніх потреб та обґрунтовано розробку моделі соціальної роботи. Проведене емпіричне дослідження дозволило виявити актуальні проблеми внутрішньо переміщених осіб, серед яких домінують житлові, матеріальні та психологічні труднощі, а також обмежені можливості професійної реалізації. Встановлено, що значна частина респондентів перебуває у стані соціально-економічної нестабільності, а рівень користування соціальними послугами залишається недостатнім.

Результати опитування засвідчили потребу у комплексній підтримці, що включає матеріальну допомогу, забезпечення житлом, психологічну підтримку та сприяння працевлаштуванню. Водночас виявлено наявність бар'єрів у доступі до соціальних послуг, що потребує удосконалення механізмів їх надання та інформування внутрішньо переміщених осіб.

На основі отриманих результатів було розроблено модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка передбачає системний, поетапний та індивідуалізований підхід до організації допомоги. Модель охоплює ключові напрями соціальної підтримки, визначає основні методи та технології роботи, а також орієнтована на досягнення конкретних результатів у сфері адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Отже, результати другого розділу підтверджують необхідність удосконалення практики соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та впровадження комплексних моделей підтримки, що сприятимуть

підвищенню ефективності соціальних послуг, відновленню соціального функціонування та покращенню якості життя цієї категорії населення.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення дослідження було досягнуто поставлену мету та реалізовано визначені завдання дослідження, що дозволило комплексно розкрити особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

1. Здійснено аналіз поняття та правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Встановлено, що внутрішньо переміщені особи є особливою соціальною категорією, яка потребує державного захисту та підтримки у зв'язку з вимушеним переміщенням. Проаналізовано міжнародно-правові засади та національне законодавство України, що регулює статус внутрішньо переміщеної особи, визначено основні гарантії їх прав та соціального захисту.

2. Охарактеризовано соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. З'ясовано, що вимушене переміщення супроводжується значними соціальними втратами, порушенням звичних умов життя, а також психологічними труднощами, такими як стрес, тривожність та емоційна нестабільність. Визначено, що процес адаптації внутрішньо переміщених осіб є складним і потребує комплексної підтримки.

3. Проведено діагностику потреб внутрішньо переміщених осіб, яка дозволила виявити основні проблеми цієї категорії населення. Результати дослідження показали, що найбільш актуальними є потреби у житлі, матеріальній допомозі, працевлаштуванні та психологічній підтримці. Також встановлено наявність бар'єрів у доступі до соціальних послуг та недостатній рівень їх використання.

4. Розроблено модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Запропонована модель має комплексний характер, включає чітко визначені етапи реалізації, напрями діяльності, методи та технології соціальної роботи. Вона орієнтована на індивідуальний підхід до кожного клієнта, координацію міжвідомчої взаємодії та активізацію власних ресурсів внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами повинна здійснюватися на основі системного, комплексного та клієнтоорієнтованого підходу. Запропонована модель може бути використана у практичній діяльності соціальних працівників та сприятиме підвищенню ефективності соціальної підтримки, адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство, а також покращенню якості їхнього життя.

ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШІ

Автори заявляють про використання генеративного ШІ у процесі дослідження та підготовки рукопису. Відповідно до таксономії GAIDeT (2025), наведені нижче завдання були делеговані інструментам генеративного ШІ за повного людського нагляду:

- Генерування ідей
- Вибір методів дослідження
- Вичитування та редагування
- Виявлення трендів

Використаний інструмент генеративного ШІ: ChatGPT.

Повну відповідальність за фінальний рукопис несуть автори.

Інструменти генеративного ШІ не зазначаються як автори та не несуть відповідальності за кінцеві результати.

Декларацію подала: Ольга КОЗЛОВА

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бльок Н. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. 2022. № 3. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.21>.
2. Гожда К., Рекотова О. Генезис поняття внутрішньо переміщених осіб. *Young Scientist*. 2018. № 4(56). С. 559-662.
3. Голотенко А. Особливості психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2018. № 1(3). <https://doi.org/10.17721/2616-7786%20.2018/3-1/1>.
4. Григоренко І., Савельєва Н. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
5. Грицай І. Поняття «внутрішньо переміщеної особи» в юридичній науці та шляхи його вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2(121). С. 127-132.
6. Делія Ю. Правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2(71). <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-10-18>.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій : документ № 995_199 від 08.06.1977 р. : станом на 08.12.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
8. Заїка В., Палець М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами як фактор їх соціальної адаптації. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5-6 груд. 2023 р.). Полтава, 2023. С. 254-259.

9. Ібрагім Ю., Цибуліна І. Соціальна робота щодо просвіти внутрішньо переміщених осіб. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи*: тези допов. IV Всеукр. з міжнар. уч. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 19 квіт. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 133-136.

10. Ісаєва Н. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-70-75>.

11. Балусєва О. Формування підходів до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4. С. 16-23.

12. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. *UNHCR України. The UN Refugee Agency*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/media/un-guiding-principles-internal-displacement-ua-pdf>.

13. Козлова О. Специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Збірник наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету*. 2026. Т. 1, Сусп. науки. С. 400-403.

14. Колосок А., Буднік С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 4. С. 97-105. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>.

15. Лехолетова М., Дуля А., Спіріна В. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5>.

16. Лях Т., Бойко А., Харітонов А. Соціальна робота з постраждалими від воєнних дій: успішні практики співпраці державних і громадських організацій. *Соціальна робота: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Полтава, 9-10 трав. 2024 р.). Полтава, 2024. С. 48-51.

17. Малиха М. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *ГРАНІ. Серія: Політологія*. 2015. № 8(124). С. 6-11.

18. Менджул М., Паніна Ю. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293-297.
19. Михлюк Е., Логовський І. Психологічні особливості життестійкості внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2024. Вип. 1(7). С. 105-117.
20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : документ № 995_043 від 16.12.1966 р. : станом на 19.10.1973 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
21. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : документ № 995_042 від 16.12.1966 р. : станом на 19.10.1973 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
22. Наливайко Л., Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правова характеристика : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2023. 196 с.
23. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34-40.
24. Наливайко Л. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика: монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.
25. Недря К. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 40-43.
26. Нікітіна В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. № 2(49). <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.120-123>.

27. Песоцька Ю. Social rehabilitation and social adaptation internally displaced persons. *Social Work and Education*. 2022. № 2(1). <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7>.

28. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р. : станом на 04.04.2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

29. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України № 509-2014-п від 01.10.2014 р. : станом на 28.08.2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>.

30. Сахарук Ю. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2025. Т. 2. <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-12>.

31. Слезанська Г. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

32. Сова М. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: досвід європейського союзу. *Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, May 11-12, 2023)*. Дніпро, 2023. С. 172-174.

33. Старинський М. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Академічні візії*. 2024. № 31. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12633156>.

34. Столярик О. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. № 4(133). С. 38-46.

35. Трубавіна І. Акценти в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни 2022. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матер. VI*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19-20 трав. 2022 р.). Полтава, 2022. С. 384-386.

36. Тітар І. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С. 57-68.

37. Чихірьов В. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 2. С. 26-31.

38. Suchikova Y., Tsybuliak N.; Teixeira da Silva J. A.; Nazarovets S. GAIDeT (Generative AI Delegation Taxonomy): A taxonomy for humans to delegate tasks to generative artificial intelligence in scientific research and publishing. *Accountability in Research*, in press. 2025. <https://doi.org/10.1080/08989621.2025.2544331> (дата звернення: 20.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Шановний(а) респонденте!

Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Отримані дані будуть використані в узагальненому вигляді з науковою метою.

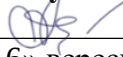
1. Ваша стать:
 - ☐ Чоловіча
 - ☐ Жіноча
2. Ваш вік:
 - ☐ До 18 років
 - ☐ 18-30 років
 - ☐ 31-50 років
 - ☐ 51-60 років
 - ☐ 60+
3. Скільки часу Ви перебуваєте у статусі ВПО?
 - ☐ До 6 місяців
 - ☐ 6-12 місяців
 - ☐ 1-3 роки
 - ☐ Більше 3 років
4. З якими основними труднощами Ви зіткнулися після переміщення?
(можна обрати кілька варіантів)
 - ☐ Втрата житла
 - ☐ Відсутність роботи
 - ☐ Фінансові труднощі
 - ☐ Проблеми з доступом до медичних послуг
 - ☐ Психологічні труднощі
5. Чи маєте Ви наразі постійне місце проживання?
 - ☐ Так
 - ☐ Тимчасове житло
 - ☐ Ні
6. Ваш рівень матеріального забезпечення:
 - ☐ Достатній
 - ☐ Частково достатній
 - ☐ Недостатній
7. Чи маєте Ви роботу?
 - ☐ Так (за спеціальністю)
 - ☐ Так (не за спеціальністю)
 - ☐ Ні
8. Чи отримуєте Ви соціальну допомогу?
 - ☐ Так

- ☐ Ні
9. Якої допомоги Ви найбільше потребуєте? (оберіть до 3 варіантів)
- ☐ Житло
 - ☐ Працевлаштування
 - ☐ Матеріальна допомога
 - ☐ Медична допомога
 - ☐ Психологічна підтримка
 - ☐ Юридична допомога
10. Чи відчуваєте Ви труднощі у спілкуванні з місцевим населенням?
- ☐ Так
 - ☐ Частково
 - ☐ Ні
11. Оцініть рівень Вашого психологічного стану:
- ☐ Стабільний
 - ☐ Напружений
 - ☐ Тривожний
 - ☐ Дуже складний
12. Чи користувалися Ви послугами соціальних служб?
- ☐ Так
 - ☐ Ні
13. Наскільки Ви задоволені наданою допомогою?
- ☐ Повністю задоволений(а)
 - ☐ Частково задоволений(а)
 - ☐ Не задоволений(а)
14. Які додаткові потреби або пропозиції Ви хотіли б зазначити?

Бердянський державний педагогічний університет
(повне найменування закладу вищої освіти)
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти
Освітній ступінь бакалавр
Галузь знань 23 Соціальна робота
(шифр і назва)
Спеціальність 231 Соціальна робота
(шифр і назва)
Освітньо-професійна програма: «Соціальна робота та соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«16» вересня 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ольги КОЗЛОВОЇ

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. **Тема** кваліфікаційної роботи «Особливості соціальної роботи з громадянами з числа внутрішньо переміщених осіб»

Керівник роботи ст. викладач Наталія МАЦЕЙКО

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «18» грудня 2025 року № 752с

2. Строк подання здобувачем роботи «22» квітня 2026 року

3. Вихідні дані до роботи:

Об'єкт дослідження: процес соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження: зміст, форми, методи та особливості організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами з урахуванням їх соціально-психологічних потреб.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розробити модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами на основі аналізу їхніх потреб та соціально-психологічних особливостей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття та правовий статус внутрішньо переміщених осіб.
2. Охарактеризувати соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб.
3. Здійснити діагностику потреб внутрішньо переміщених осіб.
4. Розробити модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Залежно від специфіки поставлених завдань нами було використано комплекс **методів:** теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з метою розкриття теоретичних засад проблеми); емпіричні (анкетування, опитування, бесіда); методи обробки даних (кількісний та якісний аналіз отриманих результатів); проєктувальний метод.

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Поняття та правовий статус внутрішньо переміщених осіб

1.2. Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб

1.3. Сутність та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

2.1. Діагностика потреб внутрішньо переміщених осіб

2.2. Розробка моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

4. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

14 рисунків

5. Консультанти розділів проекту (роботи)

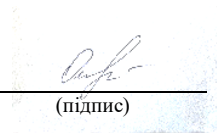
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Наталія МАЦЕЙКО, ст. виклад.		
II	Анастасія ПОПОВА, к. пед. н., доц.		

6. Дата видачі завдання «16» вересня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Опрацювання наукової літератури з досліджуваної теми.	жовтень 2026 р.	виконано
2.	Коригування наукового апарату (об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження), уточнення плану роботи.	листопад 2024 р.	виконано
3.	Робота над першим розділом кваліфікаційної роботи.	листопад-січень 2026 р.	виконано
4.	Проведення констатувального експерименту (дослідження потреб внутрішньо переміщених осіб).	лютий 2026 р.	виконано
5.	На основі аналізу наукової літератури та результатів констатувального експерименту розробка моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.	березень 2026 р.	виконано
6.	Редагування тексту кваліфікаційної роботи.	квітень 2026 р.	виконано
7.	Доопрацювання та оформлення кваліфікаційної роботи.		виконано

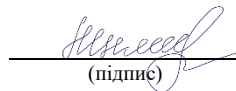
Здобувач вищої освіти

(підпис)

Ольга КОЗЛОВА

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Наталія МАЦЕЙКО

(прізвище та ініціали)

Бердянський державний педагогічний університет
(повне найменування закладу вищої освіти)

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Направляється здобувачка Ольга КОЗЛОВА до захисту кваліфікаційної роботи
(прізвище та ініціали)

за галуззю знань 23 Соціальна робота
спеціальністю 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійною програмою: «Соціальна робота та соціальна педагогіка»

на тему: «Особливості соціальної роботи з громадянами з числа внутрішньо переміщених осіб»

(назва теми)

Кваліфікаційна робота і рецензія додаються.

Декан факультету

(підпис)

Євгенія ЛИНДІНА

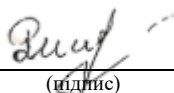
(прізвище та ініціали)

Довідка про успішність

Ольга КОЗЛОВА за період навчання на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти з 2022 року по 2026 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за шкалою ЄКТС:

A 7,5%, B 18,9%, C 45,2%, D 28,4%, E %

Секретар факультету

(підпис)

Дар'я РЕЗНІЧЕНКО

(прізвище та ініціали)

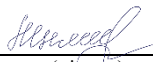
Висновок керівника кваліфікаційної роботи

Здобувачка вищої освіти Ольга КОЗЛОВА виконала кваліфікаційну роботу на достатньому науковому рівні. Дослідниця дослідила потреби внутрішньо переміщених осіб та розробила модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Здобувачка продемонструвала вміння самостійно здійснювати наукове дослідження, робити відповідні висновки.

Робота відповідає вимогам щодо досліджень даного рівня та може бути рекомендована до захисту.

Робота перевірена на плагіат (довідка надається).

Керівник роботи

(підпис)

Наталія МАЦЕЙКО

(прізвище та ініціали)

«22» квітня 2026 року

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота розглянута. Здобувачка вищої освіти Ольга КОЗЛОВА допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Робота перевірена на плагіат.

Завідувачка кафедри

(підпис)

Катерина ПЕТРОВСЬКА

(прізвище та ініціали)

«22» квітня 2026 року

РІШЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ КОМІСІЇ
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти

Підтверджуємо ознайомлення з результатом звіту подібності щодо роботи, згенерованого системою виявлення текстових збігів:

Вид академічного тексту:	бакалаврська робота
Назва:	Особливості соціальної роботи з громадянами з числа внутрішньо переміщених осіб
Автор:	Ольга КОЗЛОВА
Спеціальність:	231 Соціальна робота
Науковий керівник:	ст. викладач Наталія МАЦЕЙКО

Текст вважається оригінальним та не потребує додаткових дій щодо запобігання неправомірним запозиченням.

22.04.2026 р.

Голова експертної комісії:

к. пед. наук,
доцент

Катерина ПЕТРОВСЬКА

Члени експертної комісії:

к. пед. наук,
доцент

Наталя ЗАХАРОВА

к. пед. наук,
доцент

Анастасія ТУРГЕНЄВА

РЕЦЕНЗІЯ
на кваліфікаційну роботу
здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна робота та соціальна педагогіка»
Ольги КОЗЛОВОЇ
«Особливості соціальної роботи з громадянами з числа
внутрішньо переміщених осіб»

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей соціальної роботи з громадянами з числа внутрішньо переміщених осіб – однієї з найбільш актуальних соціальних проблем сучасного українського суспільства. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб внаслідок воєнних дій та необхідністю забезпечення ефективної системи соціальної підтримки, адаптації та інтеграції цієї категорії населення. Робота вирізняється практичною значущістю, логічністю побудови та комплексним підходом до розкриття проблематики.

Авторка продемонструвала належний рівень теоретичної підготовки та здатність до наукового аналізу сучасних підходів у сфері соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. У першому розділі ґрунтовно розкрито сутність поняття «внутрішньо переміщена особа», проаналізовано міжнародно-правові та національні засади правового статусу ВПО. Важливим є те, що дослідження базується на сучасних наукових підходах та чинному законодавстві України, що забезпечує його актуальність і наукову обґрунтованість.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз соціально-психологічних особливостей внутрішньо переміщених осіб. Авторка всебічно охарактеризувала соціальні проблеми, психологічні наслідки вимушеного переміщення та особливості процесу адаптації ВПО до нових умов життя. У роботі переконливо доведено, що внутрішньо переміщені особи потребують комплексної підтримки, яка поєднує матеріальні, соціальні та психологічні компоненти.

Окрему увагу слід приділити практичній частині дослідження, у межах якої проведено діагностику потреб внутрішньо переміщених осіб. Авторка здійснила змістовний аналіз результатів анкетування, що дозволило визначити найбільш актуальні проблеми ВПО, зокрема потребу у житлі, матеріальній допомозі, працевлаштуванні та психологічній підтримці. Отримані результати є логічно інтерпретованими та підтверджують практичну спрямованість дослідження.

Найбільш вагомим результатом роботи є розроблена модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Модель має комплексний характер, включає етапи реалізації, основні напрями діяльності, методи та технології соціальної роботи. Вона є практично орієнтованою, враховує результати проведеного дослідження та може бути використана у діяльності соціальних служб і фахівців соціальної сфери.

Структура роботи є логічною та послідовною, матеріал викладено у науковому стилі, чітко дотримано взаємозв'язок між метою, завданнями та висновками дослідження. Робота відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних робіт бакалаврського рівня, має наукову та практичну цінність.

Загалом бакалаврська робота є самостійним, завершеним і змістовним дослідженням, яке заслуговує позитивної оцінки та може бути рекомендоване до захисту.

Рецензент:

доц. кафедри соціальної роботи
та інклюзивної освіти
канд. пед. наук

Анастасія ПОПОВА